

Atatürk'ün İhtilal Hukuku

Taha Akyol

İstanbul, Doğan Kitap, 2012, 632 sayfa, ISBN: 6050905212

Fatih ERBAŞ*

Bu kitabın kalbi, önsözün ilk cümlesinde şu kelimelerle ifade edilmektedir: “Atatürk’ün hukuk anlayışını ve uygulamalarını araştırma...”

“Atatürk’ün dönemi toplumun geneli açısından hâlâ kapalı bir kutudur. Onun, spordan müziğe hayatın pek çok alanındaki vecizelerini biliriz ama bu toplumun en temel meselesi olan demokrasi, hukuk ve

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

yargı konularındaki düşüncelerini ve yaklaşımını bilmeyiz. Sanki Atatürk demokrasi, hukuk ve yargı konularında hiç konuşmamıştır. Ama öyle değil.” Gazeteci Neşe Düzel, kitabı ile ilgili olarak yazar Taha Akyol ile yaptığı söyleşiyi yayımladığı nüshasında gazetesi Taraf'ta Türk toplumunun bir kısmında hâkim olan bu düşünceden hareketle cümlelerine başlıyor ve kitapla ilgili sorularla sohbeti sürdürüyor.

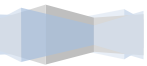
Taha Akyol kitabını üç ana bölüme ayırmış. “Milli Mücadelede Demokrasi” ismini verdiği birinci bölümde milli mücadele esnasındaki hukuk uygulamalarını, TBMM'nin etkinliğini, daha doğrusu TBMM'yi teşkil eden mebusların etkinliğini, milli mücadele sürecindeki tartışmaları, güç mücadelelerini, Meclis'in yetkilerini, yürütme, yasama ve yargının birbirleri ile ilişkilerini ve bu ilişkiler demetinde Mustafa Kemal'in konumunu, bu süreçte çıkarılan kanunları, ilk anayasayı ve uygulamaları ele almaktadır.

Kitabın ikinci bölümünün başlığı: “İnkılabın Kanunu”dur. Bu bölümde yazar; İnkılabın kanundan, hukuktan üstün olarak algılanışını, Birinci Meclis'in görevinin sona ermesini, İkinci Meclis'in oluşum şeklini ve sürecini, seçimleri, Lozan Antlaşmasının ortaya çıkışındaki iç ve dış mücadeleleri, Cumhuriyetin ilan edilmesini, Meclis'teki mebusların ve mensubu oldukları grupların “cumhuriyet” algısını ortaya koymaktadır.

Üçüncü Bölümde “Cumhuriyetin Hukuku” ele alınmaktadır. Bu başlık altında; hilafet, laiklik, 1924 anayasası, Tahrir-i Sükun Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, İnkılap kanunları, hukuk alanında yapılanlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki partileşme faaliyetleri incelenen hususlardır.

Kitapta ele alınan konulardan en önemli olanlarından biri “kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı” konularıdır. Neşe Düzel ile yaptığı mülakatta Taha Akyol konu ile ilgili olarak “Atatürk'ün muhalifleri de dâhil olmak üzere, Birinci Meclis'te (1920-23) herkes kuvvetler birliğini savunuyor. Atatürk, 1921 yılının ocak ayında 1921 Anayasası müzakere edilirken, kuvvetler birliğiyle ilgili müthiş bir konuşma yapıyor Meclis'te. "Kuvvetler ayrılığını savunanlar delidir, çılgındır" diyor. Herkes alkışlıyor bunu. Anlayacağınız, Meclis'teki fikir ayrılığı ve çatışma, kuvvetlerin hangi elde toplanacağı meselesinde çıkıyor!.. Atatürk'ün muhalifleri, Meclis'in güçlü olmasını istiyorlar. "Kuvvetler birliği demek, Meclis'in güçlü olması demektir" diyorlar. Atatürk ise "Hayır Meclis değil, yürütme güçlü olmalı" diyor.”

Gazeteci Nuriye Akman ile yapılan mülakatta Akman Akyol'a soruyor: “Siz bu kitabı niye yazdınız? Atatürk'ün bağımsız yargıdan yana olmadığını toplum yeterince bilmiyor mu?” Akyol cevap veriyor: “Toplum yeterince bilmiyor. Onu özellikle anlatmak istedim... 27 Mayıs'tan itibaren Türkiye'deki bir takım olağanüstü uygulamalara baktığımızda bunun hep inkılapların ve Atatürk ilkelerinin korunması adına yapıldığını gördüm. Bir gün tesadüfen Yargıtay'ın internet sitesinde girdiğimde Yargıtay ilkelerinin birincisi Atatürk ilke ve inkılaplarına bağımlılık olduğu dikkatimi çekti. Adalette böyle bir şey olamaz. Çünkü bir sosyalisti de yargılayacak, bir muhafazakârı da, o ilkeleri eleştiren birini de yargılayacak.

Akman, Atatürk'ün farklı dönemlerde farklı tepkilerine ilişkin soru sorduğunda Akyol, “Bundan önce Hangi Atatürk kitabını yazdığım için Atatürk'ün siyasette ne kadar esnek, ne kadar taktisyen davranışlı olduğunu biliyordum... Onun için bizim tarihçiliğimizde yeni gelişen bir metod keşke yaygın olsaydı. Sözleri hangi siyasi amaçla, hangi tarihi kontekste söylendi diye araştırmak lazım. Mesela Atatürk'ün milli mücadele sırasında hilafeti öven sözleri de vardır. Sonrasında hilafet karşıtı, hilafet milletın baş belasıdır diyen sözleri de vardır.” diyerek Atatürk'ün bazı meselelerde konjonktür gereği inandığının aksine bir tutum sergileyebildiğini ifade ediyor.

Her ne kadar bu kitapta böyle bir gaye yoksa da, kitapta yazılanlardan ortaya çıkan resimlerden birisi Mustafa Kemal'in (doğrusu yanlışı bir yana) bitmez tükenmek bilmeyen enerjisidir. Taha Akyol, Nuriye Akman'ın bir sorusuna verdiği cevapta durumu şöyle ortaya koyuyor: “Mustafa Kemal'in 1930'ların başına kadarki enerjisi akıl almazdır. Ankara'dasınız, bir tek kâtibiniz dahi yok. Yüzlerce telgraf çekiyorsunuz, binlerce telefon muhaberesi yapıyorsunuz. Diyaloglar kuruyorsunuz. Tabii bütün liderlerde böyle güçlü, dünyada ses getiren bir Türkiye arzusunun oluşmasında Mustafa Kemal'in çok pozitif katkısı vardır.” Bu kitapta; haklılığı ve haksızlığından bağımsız olarak, Mustafa Kemal'in nasıl çok boyutlu bir ortamın her alanına hakim olduğunu, görüyorsunuz. Sırf bu yönü ile bile bir lider ve diğerleri arasındaki farkı algılayabilmek mümkün oluyor.

Taha Akyol mülakatında kitabın yazılma nedenlerinden biri olarak şunu ifade ediyor: “Bu kitapların bir faydası da “dün onlar lider Atatürk'ü öyle görmüşler, ben bugün liderimi nasıl görüyorum” sorgulamasına yol açması.” Bu çerçeveden bakınca kitabın hedefini “Bugünkü Türkiye’de evrensel standartta normal, olağan bir hukuk devletinin gelişmesi için bu tarihi mirasın irdelenmesi gerektiği düşüncesi” olarak, kitabın yazarının dilinden ifade etmek yerinde olacaktır.

Akyol, Atatürk'ün hukuk anlayışı konusunda bu kitaptan önce yazılmış iki kitabı da, kendi kitabını yazma nedenlerinden biri olarak göstermektedir. Bu kitaplardan biri, Anayasa Mahkemesinin Kasım 1981’de düzenlediği sempozyumun tebliğlerinden oluşan “Atatürk ve Hukuk” adlı kitaptır ki, yazara göre bu kitapta toprak reformu bile vardır ama Atatürk'ün hukuk anlayışından eser yoktur. Diğer kitap ise 1999 tarihinde Yargıtay tarafından yayınlanmış olan “Atatürk ve Hukuk” isimli kitaptır. Yine yazara göre bu kitap ise sadece Atatürk'ün yazı ve konuşmalarından ibarettir, “*halbuki Atatürk ve Hukuk devasa bir konudur, mutlaka Atatürk'ün yaşadığı ve yönettiği çok farklı dönemlerle birlikte incelenmelidir.*” Bu cümlelerden hülasa ulaşabileceğimiz iki sonuç vardır: Birincisi, söz konusu iki kitabın yetersizliği Akyol’u bu kitabı yazmaya zorlamıştır. İkinci sonuç ise Atatürk, tek bir dönem ve anlayışla incelenemez ve yazarın “Ama Hangi Atatürk” adlı kitabında belirttiği gibi tek bir Atatürk yoktur.

Kitap, aslında çoğu şeyi ilk defa söylememektedir. Ancak şu var ki, önceki dönemlerde parça parça veya saldırı gayesi ile ele alınmış birçok konu bir kitapta bir araya getirilmiş ve okuyucuların ve hatta araştırmacıların hizmetine sunulmuş bir eser vücuda gelmiştir. Bu yönü ile eser, kitabın önsözünde açıkça belirtildiği gibi “Atatürk'ün değişik dönemlerdeki hukuk ve yargı konularıyla ilgili görüşlerini,

çıkartılmasını sağladığı kanunları ve yapılan uygulamaları incelemektedir” ki Atatürk’ün “İnkılabın kanunu mevcut kanunlardan üstündür diye ifade ettiği olağanüstü yetkilerle oluşturulmuş bir hukuktur bu; bir ihtilal hukukudur.”

Kitabın ilk bölümünün özelliği Meclis’in önemi ve gücüdür. Bahse konu bölümün geçtiği dönem İstiklal Harbi dönemidir. Olağanüstü yetkilere sahip olağanüstü insanlardan oluşan olağanüstü bir meclis... Belki de Türk Demokrasi tarihinin en ateşli tartışmalarının yaşandığı, her kesimden en özgür vekillerin yer aldığı meclis... Yasama, yürütme ve yargı yetkilerini elinde toplayan meclis... Bu meclis sahip olduğu güç ve yetkilerle kendi ihtilal hukukunu oluşturacak, uygulayacak ve dahi denetleyecektir.

Birinci bölümde en göze çarpıcı konu, güncel tartışmalarda da bolca yer bulan “kuvvetler ayrılığı” meselesidir. Bu bölümde öğreniyoruz ki Mustafa Kemal “bütün ömrünce kuvvetler birliğini savunmuştur.” Yazarın iddiasına göre İstiklal Harbi döneminde benimsediği dört temel ilke vardır: TBMM milletin yegâne temsilcisidir, kuvvetler birliği esastır ve Meclis’in hükmü şahsiyetinde toplanmıştır, erkler arasında en güçlüsü yürütme erkidir ve son olarak yargı bağımsız değildir ve ilk üç ilkeye göre çalışmalıdır.

Bu kitapta öğrendiğimiz hususlardan birisi de bilmediğimiz bazı basit gerçeklerdir. Mesela “Birinci Meclis’in vekillerinin tartışma geleneklerinin ve demokrasi anlayışının kökü nedir?” sorusunun cevabını bu kitapta bulabiliyorsunuz. Yazara göre, Tanzimat devrinde kurulan vilayet idare meclisleri ile daha da eski olan yerel muhassıl meclisleri demokratik kurullarda çalışma geleneğini yerleştirmiştir.

Yazar kitabında, Birinci Meclis’i milli iradenin devamlılığı açısından “sultanın yetkilerini sınırlandırmak” esasına dayalı Mebusan Meclisi’nin devamı sayarken, aynı zamanda birinci meclisi “fevkalade salahiyetlere sahip bir kurucu meclis” olarak Mebusan Meclisi’nden ayırmayı da ihmal etmemektedir. İki meclisin devamlılığının belirtildiği hususlardan biri olarak Mebusan Meclisi’nde görüşülen son gündem maddesi ile Birinci Meclis’te görüşülen ilk konunun (Hayvancılık Vergisi) aynı olması da gösterilmektedir.

Birinci Meclis’teki gruplar kitabın birinci bölümünde ele alınan konulardandır. Temel olarak Atatürk’ün liderliğini yaptığı “Birinci Grup” ki aslında “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu”dur. Yaklaşık 90 mebus bu gruptan dışlanmışlardır ve Mustafa Kemal’e muhalefet etmektedirler ve bunlara “İkinci Grup” denmektedir. İki grup arasındaki en önemli iki fark: Birinci grubun disiplinli ve birlik içinde olması, ikincinin ise böyle olmamasıdır. İkinci grubun en önemli özelliği muhalif olmalarıdır. Özü itibarı ile Birinci Grup İnkılapçı, İkinci Grup liberal muhafazakârdır.

Birinci Meclis konusunda ele alınan önemli hususlardan biri de Birinci Grup içinden yaklaşık 17 kişinin Meclis’in çekirdeğini oluşturduğu ve bütün kararların önceden bu çekirdek grup tarafından alındığı iddiasıdır. Yazara göre Mustafa Kemal, yeterince disiplinli olmayan Birinci Grubun faaliyetlerde bir sorun çıkarmaması için bu yola başvurmuştur. Bu çekirdek kadro ile Birinci Grubu

yönlendirmektedir. Bu çekirdek gruptan bilahare Meclis'i uzunca bir süre devre dışı bırakarak ülkeyi idare edecek küçültülmüş bir meclis oluşturulması gayreti de söz konusu olmuştur.

Yazara göre Mustafa Kemal kuvvetler birliğini savunmaktadır. Ona göre kuvvetler ayrılığı meşruti yönetimi, kuvvetler birliği ise meclis idaresini ve millet iradesini ifade etmektedir. Ayrıca, cumhuriyetten önce demokrasi, kuvvetler ayrılığı gibi konular çeşitli platformlarda yeterince tartışılmıştır. İşte tam da o yüzden Birinci Meclis verimli ve seviyeli tartışmalara sahne olmuştur.

Kitapta ele alınan en önemli konulardan biri yargıya ilişkin olanlardır. Bu çerçevede yargının bağımsızlığı, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Takrir-i Sükûn Kanunu, İstiklal Mahkemeleri ve bunların yetkilerine dair tartışmalar kitapta yer almaktadır. Tarafsız bir gözle okuyunca geniş kapsamlı cezayı savunanları da, cezaların sınırlar içinde olmasını savunanları da kolayca haklı bulabilecek gerekçeler kolayca bulunabilmektedir. Bu durum bile meselenin hassasiyetini yeterince ortaya koymaktadır.

Kitapta amaç, yazar tarafından Atatürk'ün hukuk anlayışını ortaya koymak olarak tarif edilmekle birlikte, birçok yerde hukuk anlayışı ile doğrudan veya dolaylı alakası olmayan konulara temas edilmektedir. Din gibi, ekonomi gibi... Böyle olunca, kitap okunduğu zaman insanın kendine sorduğu sorulardan biri de şu oluyor: "Acaba bu kitap daha kısa olur muydu?" Çünkü, okudukça kitapta bir çok yerde tekrür ve hukuk anlayışı ile doğrudan alakalı olmayan hususlara tesadüf ediyorsunuz. Ancak, sağlıklı bir şekilde değerlendirdiğinizde tekrür gibi görünen ve hukukla alakasızmış gibi görünen bölümlerin aslında meselenin kolay ve etraflıca anlaşılabilmesi adına gerekli olduğu sonucuna varıyorsunuz.

Kitabın birinci bölümünde dikkat çeken en önemli hususlardan biri Mustafa Kemal'in bir yandan Meclis'i oluşturmaya gayret ederken, öte yandan Meclis'e tek başına hakim olmaya çalıştığını, ama aynı zamanda Meclis'in mevcudiyetini şiddetle arzu ettiğini, ne kadar güçlü olursa olsun kararlarını alırken öyle veya böyle ikna yöntemini izlemeye gayret ettiğini görüyorsunuz.

Kitabın ikinci bölümü "en üstün güç meclistir" anlayışından "en üstün güç inkılaptır" anlayışına nasıl geçildiğini anlatıyor. Bu çerçevede Halk Fırkasının oluşumu, Gazi'nin liderlik anlayışı, onun tarih felsefesi, saltanatın kaldırılması, irtica algısı, halka rağmen halkçılık düşüncesi, cumhuriyetin ilk yıllarındaki ayaklanmalar, bunlara karşı alınan tedbirler, İkinci Meclis'in oluşumu, cumhuriyette de itaat arzusu, bu çerçevede Mustafa Kemal'in seçimlerde tek seçici olması, Lozan görüşmeleri, Cumhuriyetin ilanı, ne tür bir cumhuriyet arzu edildiği ele alınıyor.

Bütün bu tartışmalardan anlaşılıyor ki, aşağı yukarı en başından itibaren cumhuriyete karşı olan geniş bir kesim yoktur. Tartışmalar genellikle cumhuriyetin nitelikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir kısım insan daha serbest bir rejim arzu ederken, diğer grup kontrollü bir gevşetmeden yanadır. İstiklal Harbinde güçlü Meclis arzusu bulunan Mustafa Kemal yeni dönemde, kitaba göre, kendine itaat eden bir Meclis arzu etmektedir.

Türk Devletinin cumhuriyete uzanan yolculuğunda anlaşılıyor ki, İstiklal Harbini beraber, omuz omuza kazanan kadrolar farklılaşmaya başlamışlardır. Hatta yazara göre, cumhuriyetin ilan edildiği

gün Rauf Bey'in, Ali Fuat ve Karabekir Paşaların Ankara'da olmadığı bir gün seçilmiştir. Yine iddiaya göre cumhuriyet apar topar ve hazırlıksız ilan edilmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından cumhuriyetin kurucuları, daha Kurtuluş Savaşı esnasında yavaş yavaş belli olan saflarını netleştirmeye başlıyorlar. Bir yandan içte ayaklanmalar ve yeni düzenlemelerle uğraşılırken, bir yandan da tam bu yüzden (ayaklanmaların farklı değerlendirilmesi ve düzenlemelerin yapılış usul ve kapsamı konusundaki farklılıklar) devleti kuran kadrolar bölünüyor. Atatürk'ün etrafında birleşenlerle ondan yöntem olarak kopanlar, küslükler, mahkemeler yeni dönemin habercileridir.

Kitapta ele alınan konulardan biri de hilafet meselesidir. Cumhuriyeti kuran kadroların hilafet anlayışına ve makamına yaklaşımını ve bu konuda çıkarılan kanunu ve tartışmaları öğreniyorsunuz. Bu konuda çoğu kişi tarafından iyi bilinmediğini değerlendirdiğim bir hususu da bu kitaptan öğreniyorsunuz. Bu konu, hilafetin kaldırılmasına dair kanundur. Hilafetin bir dış politika ve hatta iç politika faktörü olarak görüldüğünü anlıyorsunuz. Sultan Vahidettin tarafından Sevr'de kaldırılması kabul edilen hilafet makamının yeni Türkiye yönetimi tarafından Lozan'da nasıl korunmaya çalışıldığını görüyorsunuz. Daha sonra da hilafetin aslında kaldırılmadığını, hilafetin Meclis'in hükmü şahsiyetinde var olduğunu belirttik, kaldırılanın hilafet değil, hilafet makamı olduğunu anlıyorsunuz.

Atatürk'ün İhtilal Hukuku kitabından öğrendiğiniz bir diğer husus İstiklal Mahkemeleri süreci oluyor. Mahkemeler nasıl oluştu, oluşurken ne gibi tartışmalar oldu, anayasa üstü yetkilerle nasıl donandı, faaliyet alanları nelerdi, bu kitapta ele alınan hususlar olarak karşımıza çıkıyor.

Tek parti yönetiminin pekiştiği dönemi, pekişme usullerini muhalefetin bu yeni yönetimdeki yerini, partileşme çalışmalarını, 1921 ve 1924 anayasası arasındaki farklılıkları, Cumhurbaşkanının konumunu, Meclis'in azalan yetkisini, Meclis'in Cumhurbaşkanı'nın kontrolüne girmesini, yargı bağımsızlığının aslında cumhuriyetin başından beri pek de arzu edilen bir durum olmadığını Akyol'un kitabında takip etmeniz mümkündür.

Gazeteci-yazar Ahmet Ünal "Gizli Atatürkçülük projesi/Ataköy Planı" isimli eserinde Kemalizm'in ilk kez 1934 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından, Türk kültürü ve Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmaya amacıyla çıkarılan La Turquie Kemaliste (Kemalist Türkiye) dergisinde kullanıldığını, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 9 Mayıs 1935'te toplanan IV. Kurultayı'nda kararlaştırılan 1935 Programı'nda ise 'Kemalizm' terimine yer verildiğini ifade etmektedir. Bu yönü ile bakıldığında kitapta, 1920'lerdeki uygulamalara ilişkin olarak ifade edilen "Kemalist" lafzının bugün anladığımız "Kemalizm"den ziyade Kemal'den yana olanlar biçiminde algılanmasının daha gerçekçi olacağı değerlendirilmektedir.

Kitapta okuyunca şaşırılmayacağımız bölümlerden birisi Şeyh Sait İsyanının ele alındığı bölümdür. Tebessüm ederek görüyorsunuz ki, o zaman da aynı bugün gibi aynı olay, tamamen farklı noktalara götürülebilmektedir. Mesela, Şeyh Sait İsyanı, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa tarafından irticai bir

faaliyet olarak ele alınırken, Fethi Bey'in meseleyi Kürtçülük olarak değerlendirdiğini görüyorsunuz. Günümüzdeki tartışmaların benzerlerini kitabın başka bölümlerinde de görmemiz mümkün.

Kitapta açık olarak şu görülmektedir ve yazar tarafından da görünür kılınmaya çalışılmaktadır ki, cumhuriyeti, ne kadar farklı düşünürlerse düşünsünler, iktidarı ile muhalefeti ile namuslu ve kaliteli insanlar kurmuştur. Tartıştıkları konular ne olursa olsun, birbirlerine ne kadar zarar verirlerse versinler, kitabı okuduğunuzda aklınızda kalan en önemli konulardan biri, cumhuriyeti kuran kadroların iktidarı ile muhalefeti ile ne kadar kaliteli insanlar, ne kadar entelektüel insanlar olduğudur.

Padişah idaresinden çıkarak cumhuriyeti kuran insanların bir hukuk devleti kurmuş olması beklenir. Ancak, belki cumhuriyetin değerlerinin yerleşmesini sağlamaktan kaynaklanacak şekilde, yeni cumhuriyetin uygulamalarına baktığınızda bu yeni devletin bir hukuk devleti mi, yoksa bir kanun devleti mi, yoksa keyfi bir devlet mi olduğu konularında kuşkuya düştüğünüz anlar oluyor.

Hülasa Cumhuriyetin ilk döneminde Kürt meselesinin, basın özgürlüğünün, siyasi hayatın nasıl şekillendiğinin, bu çerçevede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tecrübesinin, milletvekillerinin ne kadar özgür olduğunun, ayaklanmaların, sürgünlerin, İzmir suikastının, hukuk dışı uygulamaların, milli gayenin nasıl her şeyden üstün tutulduğunun, İstiklal Mahkemelerinin hukukla çelişen yönlerinin, hürriyetin sınırlarının, tek parti devletinin oluşumunun, nasıl ele alındığını öğrenmek isterseniz okuyabileceğiniz bir kitap, Atatürk'ün İhtilal Hukukudur.

Kitap, Kemalist devrimlerin önemine değinilmekle birlikte, artık Kemalist anlayış yerine hukuk devleti, demokrasi ve özgürlüklerin esas alınması gerektiği ifade edilerek cumhuriyetin geleceğine dair bir tavsiye ile son buluyor.

